

Görüş

Trump Çağı Türk dış politikası: istisna mı uzun vadeli bir değişimin habercisi mi?

Serap Güneş^{1,*}

¹ International Territorial Studies Dept., Masaryk University, Brno, Çekya.
ORCID: 0000-0001-8344-0981.

* İletişim: 443716@mail.muni.cz

Gönderim: 22.12.2020; Kabul: 27.12.2020. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.50>

Öz: Bu makale, 2016-2020 dönemi Türk dış politikasını ele almakta ve bu dönemde artan dış politika aktivizmini koşullayan sistemsal ve ülke içi faktörleri incelemektedir. Makale bu konudaki mevcut literatüre birbiriyle bağlantılı şu iki gözlemle katkıda bulunmayı amaçlamaktadır: 2016-2020 dönemi Türk dış politikası sistemsal seviyede ve Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde, Trump istisnası sebep değil sonuçtur ve Türk dış politikasındaki yeni yönelimin önemli bir motivasyonu Türkiye’de yönetici seçkinlerin değişen yapısı ve iç ilişkileridir. Bu motivasyon, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası Türk devlet aklına hakim olan yeni keşfedilmiş asabiyye olarak tanımlanabilir.

Anahtar kelimeler: Türk-Amerikan ilişkileri, Türk dış politikası, dış politika analizi, asabiyye, neoklasik realizm

Turkish foreign policy during the Trump Era: an exception or a precursor for a long-term change?

Abstract: This article discusses the 2016-2020 period Turkish foreign policy and explores the systemic and domestic factors conditioning the foreign policy activism of this period. The aim of the article is to contribute to the existing literature with two interrelated observations: that the characterizing factors of the 2016-2020 period Turkish foreign policy are, on the international level, the covert United States approval which has been falsely attributed to the Trump exception, and on the domestic level, the newly found *asabiyyah* that has

captured the senses of the Turkish state after the failed coup attempt of 15 July 2016.

Keywords: Turkish-American relations, Turkish foreign policy, foreign policy analysis, asabiyyah, neoclassical realism

Giriş

“Irak, Suriye, Libya, Kırım, Karabağ, Bosna ve diğer kardeş ülkelerle ilgilenmek bizim görevimiz ve hakkımızdır. Bunlardan vazgeçtiğimiz gün istiklalimizden ve istikbalimizden vazgeçtiğimiz gündür. Bizim buna hakkımız olmadığı gibi milletimiz de böyle bir duruma asla rıza göstermez.”¹ (Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 15 Ekim 2016, Rize)

Türkiye’de olduğu kadar Türkiye’nin son dönemdeki dış politika aktivizmini yakından takip eden uluslararası kamuoyunda da, tüm saatler Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Seçilmiş Başkanı Joe Biden’ın yemin töreni ardından resmen göreve başlayacağı 20 Ocak 2021 tarihine ayarlanmış durumda. O kadar ki, başta Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki sondaj faaliyetleri olmak üzere bir dizi başlıkta biriken ciddi gerilimlere rağmen, 10-11 Aralık 2020 tarihlerinde gerçekleştirilen Avrupa Birliği (AB) Liderler Zirvesi’nde, Türkiye’ye karşı çokça gündeme getirilen yaptırım kararı yine çıkmadı ve atılacak somut adımlar, bu kez “ABD ile eşgüdüm ihtiyacı” vurgusu yapılarak 2021 Mart’ına ertelendi.²

Türkiye’nin 2016-2020 döneminde Libya’da, Suriye’de, Dağlık Karabağ’da ve Kıbrıs’ta, Joseph S. Nye’nin güç tipolojisine göre (2005, 37) doğrudan askeri sert güç araçlarıyla izlediği dış politika, artık “aktif” olmanın ötesinde, yalnızca bu alanlardaki rakipleri tarafından değil, Uluslararası İlişkiler disiplini içinden çeşitli gözlemciler ve uzmanlar tarafından da barış ve istikrara yönelik tehlike olarak değerlendirilmeye başlamıştır (Pierini 2020; Trofimov ve Norman 2020; Šiška 2020; Macshane 2020). Bu tehdit algısını paylaşılanlar tarafından, “hiçbir ilkeye bağlı olmayan pragmatik bir izolasyonist” olarak algılanan Trump’ın yerine “liberal uluslararası düzenin kurtarıcısı” olacağı beklenen Biden’ın seçilmesi “Türk tehdidini” kontrol altına alma olanağı olarak kutlanmıştır. Yine de, müstakbel Biden yönetimi açısından tüm ihtimallerin geçerli olduğu bir

¹ “Erdoğan: Eğer Misak-ı Milli Diye Bir Derdimiz Varsa...” *Al Jazeera Turk*, 15 Ekim 2016. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-eger-misak-i-mill-i-diye-bir-derdimiz-varsa>.

² “AB’den Türkiye’ye Aşamalı Yaptırım Kararı.” *Deutsche Welle Türkçe*, 11 Aralık 2020. <https://www.dw.com/tr/abden-turkiyeye-asamali-yaptirim-karari/a-55901377>.

belirsizlik halen söz konusudur: Biden yönetimi Türk dış politikasındaki (TDP) bu alışık olunmayan iddialılığı (1) keskin şekilde törpüleyerek hizaya alıp alışık olunan sınırlara geriletebilir; (2) kapsayıp köşelerini yumuşatarak yeniden Batı sistemine derin şekilde gömülü hale getirebilir; ya da (3) herhangi bir şekilde etkileyemez ve bu yönetim Türk-Amerikan ilişkilerinde nihai bir gerileme ve uzaklaşma ile sonuçlanabilir. Belirsizlik, uluslararası sisteme dair neoklasik realist yaklaşımın varsaydığı bir özellik olsa da (Rose 1998, 152; Özdoğan 2019, 10), Türk-Amerikan ilişkileri açısından yukarıdaki seçeneklerin sonuncusu bir yenilik olacaktır ve neoklasik realizm için belki de ideal vaka örneği teşkil edecektir.

Her şekilde, ABD'nin böyle tutarlı bir şekilde referans noktası olması, Türkiye'nin uluslararası ilişkiler içerisindeki konumunun ve bu konumlanmada Türk-Amerikan ilişkilerinin sahip olduğu özel yerin bir göstergesidir. Ancak o bakımdan belki de daha isabetli bir gösterge, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'in, AB zirvesi öncesinde birliğe Türkiye hakkında ılımlı davranılması ve ilişkileri krize sürüklemekten kaçınılması yönünde tavsiyede bulunması olmalıdır³. Zira ABD başkanlık seçimlerinin diğer türlü sonuçlandığı bir karşıolgusal senaryoda, NATO Genel Sekreteri'nin yine benzer bir açıklama yapması mümkün olabileceken, AB liderlerinin birliğin iç bütünlüğünü ciddi şekilde riske atmaksızın böylesi bir erteleme kararı veremeyeceğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Bu makalenin konusu bir karşıolgusal analiz olmamakla birlikte, liberal uluslararası düzen anlatısının açıktan muhalifi "bir realist olarak Donald Trump"⁴ faktörünün, yönetimi öncesi ve sonrası arasında birçok konuda karşılaştırmalı analize imkan veren bir kontrol değişkeni işlevi gördüğünü ve Trump dönemi TDP'nin, vaka bolluğuyla sunduğu gözlem olanağı bakımından, bunların belki de en elverişlisi olduğunu değerlendirmektedir.

Çalışma şu şekilde düzenlenmiştir: Takip eden ilk bölümde kavramsal çerçeve tartışılacaktır. 2016-2020 dönemi TDP aktivizminin kendine haslığını anlamlandırmak için kullanacağımız, İbn-i Haldun'un "asabiyye" kavramı da bu bölümde tartışılacaktır. Sonraki bölümde Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasının uluslararası ortamındaki konumlanması ve dış politikasının evrimi ana gündemleriyle birlikte ele alınacak ve AKP döneminde ve özel olarak da Trump

³ "AB Zirvesi Öncesi NATO'dan Türkiye'ye Destek Mesajı," *Deutsche Welle Türkçe*, 10 Aralık 2020. <https://www.dw.com/tr/ab-zirvesi-öncesi-natodan-türkiyeye-destek-mesaji/a-55893556>.

⁴ Bu konuda bir itiraz için bkz. Robert D. Kaplan. "On Foreign Policy, Donald Trump Is No Realist." *The Washington Post*, 11 Kasım 2016. https://www.washingtonpost.com/opinions/on-foreign-policy-donald-trump-is-a-fake-realist/2016/11/11/c5fdcc52-a783-11e6-8042-f4d111c862d1_story.html.

Çağında artan TDP aktivizmi bu genel bağlama yerleştirilecektir. Son bölüm olan “Sonuç” başlığı altında, TDP aktivizminin sınırları üzerine bir tartışma ile çalışma sonuca bağlanacaktır.

Kavramsal çerçeve

Kuruluşundan bu yana Uluslararası İlişkiler disiplinine yön veren üç teorik yaklaşım olan realizm, liberalizm ve idealizm ya da güncel versiyonuyla inşacılık için Jack Snyder, Foreign Policy için 2009’da kaleme aldığı klasikleşen “One World, Rival Theories” (Tek Dünya, Rakip Teoriler) makalesinde, uluslararası siyasetin nasıl işlediğini açıklama iddiasında üçünün de yetersiz kaldığını söyler. Ona göre, uluslararası düzen öylesine muazzamdır ki, onu ölçmeye en iyi teori bile yetersiz kalmaktadır. Bunu belki de en iyi anlayanlar, Amerikan dış politikasına yön verenlerdir. ABD eski Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, oğul Bush’un dış politika doktrinini “pragmatik realizm ile Wilsoncu liberal teorinin birleşimi” olarak özetler. Biden’ın, kabinesi için İklim Değişikliği Özel Temsilcisi atadığı Demokrat Parti eski başkan adayı John Kerry, “Amerikan dış politikasının yalnızca realizm ile idealizmi birleştirdiği zaman büyük başarılar yakaladığı” görüşündedir (Snyder 2009). Ancak teoriler elbette işlevsiz değildir ve Snyder’in de kabul ettiği üzere, birincil katkıları, geleceğe dair fal bakmak değil, uluslararası ilişkilerin ve dünya düzeninin ne yönde, nasıl ve neden değiştiğini soran cümleler formüle etmek için gereken sözcük dağarcığını ve kavramsal çerçeveyi sunmaktır.

2016-2020 arasının olağandışı TDP aktivizmini anlamlandırmaya yönelik bu çalışma, esasen Uluslararası İlişkilerin bir alt disiplini olan dış politika analizine (DPA) dayanmaktadır. Kısaca çerçevesini çizerek olursak, DPA, karar alma süreçlerinin en az dış politika çıktısı kadar önemli olduğunu varsayar ve dış politikayı birçok faktörün birleşimi olarak okur. Dolayısıyla, bütünlüklü bir DPA daima çok seviyede ve çoğu zaman disiplinler arası ve çoğulcu bir yaklaşımla gerçekleştirilir. DPA’da Uluslararası İlişkiler disiplininin farklı olarak, yapı-fail (ya da sistem-aktör) ilişkisinde fail/aktör odaklılık ağır basar ve karar alma süreci de, yani bir ülkedeki rejim tipi, ülke seçkinlerinin yapısı, iç ilişkileri, değer yargıları, algıları vb. gibi unsurlar önemli hale gelir.

Liberal uluslararası düzen fikri

“Liberal uluslararası düzen” fikri, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ardından ortaya çıkmış ve liberalizmin tarihin optimal sonu olduğu varsayımıyla pekişmiş bir “mittir” (Barnett 2019). Özetle, şu mantık silsilesinin ürünüdür: Birinci Dünya Savaşı uluslararası düzeni bozmuş, ardından gelen İkinci Dünya Savaşı ise bir

daha asla tekrarlanmaması gereken bir enkaz bırakarak düzeni yerle bir etmiştir. Düzenin, sağlam şekilde yeniden kurulması gereklidir. Bunu yapmak için, daha önce savaşa ve yıkıma neden olan hata ve eksiklerin tespit edilmesi ve tekrarlanmaması gereklidir. Bunlardan birincisi, ABD'nin savaş öncesinde izlediği izolasyonist politikadır. ABD asla köşesinde oturmamalı, özgür dünyaya liderlik etmelidir. İkincisi, devletlerin vatandaşlarını ekonomik açıdan koruyamamasıdır ki bunun sonucu radikalleşme, devrimler, faşizm ve savaş olmaktadır. Bunun için de gerek refah politikaları, Marshall yardımları, Truman doktrinleri ile, gerekse de NATO, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve ticaret anlaşmaları ile hem ekonomik hem de güvenlik ayağı olan uluslararası bir sistem inşa edilecektir.

Bu sistem, Soğuk Savaş yılları boyunca iki kutuplu bir sistemdi ve liberal uluslararası düzen, bu kutuplardan özgür dünya denileni temsil etti. Soğuk Savaş iki kutuplu, büyük güçler arasındaki dengeye (nükleer dehşet dengesi olarak da adlandırılmıştır) dayanan göreceli bir istikrar dönemi olduysa, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ardından hegemonik istikrar dönemine geçildiği söylenebilir. Bu hegemonik istikrar düzeni, liberal kurumsalcılığın önemli isimlerinden John Ikenberry'ye (2013) göre önceki hegemonik istikrar dönemlerinden niteliksel olarak farklıdır çünkü ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan egemen güç olarak çıkmasının ardından, uluslararası sistemi diğer devletleri daha az tehdit edici biçimde, yani realist anlayıştaki anarşi, belirsizlik ve sürekli güvenlik arayışını ortadan kaldırmaya da sistemin başat özelliği olmaktan çıkaran bir yapıda yeniden inşa etmiştir. 1970'lerin sonu itibarıyla liberal uluslararası düzenin çözmekte başarısız olduğu Arap-İsrail anlaşmazlığının tetiklediği petrol krizi ve Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkması, ABD hegemonyasının aşınmaya başladığının işaretleri, Vietnam yenilgisi ise sembolik dönüm noktası olmuştur. ABD egemen güç konumundaki aşınmaya karşı önlem olarak uluslararası kurumlara ve ittifaklara daha fazla önem verme yoluna gitmiştir. Ancak 11 Eylül 2001 saldırıları ile bu yönelim boşa düşecektir.

Liberal uluslararası düzenin çelişkilerine dair en kapsamlı eleştiriler, yine liberal kurumsalcıların kendisinden gelmiştir ve bu eleştirilerde bu düzenin lideri olarak Amerikan dış politikasının yanlışlıkları önemli bir yer tutmaktadır. Ikenberry (2018, 2013), liberal uluslararası düzenin krizine, liberal ekol içinden ama gerçekçi ve pragmatik bir çözüm önermektedir: Güç dengesindeki ABD aleyhine kaçınılmaz olan değişikliğin olumsuz etkilerini en aza indirmek adına uluslararası sisteme yatırım yapmak. Ikenberry'ye (2002) göre ABD'nin oğul Bush yönetimi altındaki "yeni emperyal büyük strateji"si bir hatadır. ABD emperyal hedefler peşinde koşmamalıdır çünkü başarılı olması mümkün değildir ve bu yönelimi istediği sonucu almak bir yana, ABD'yi müttefiklerinden

uzaklaştırıp yalnızlaştıracak, aslında kendi çıkarı için güçlendirmesi gereken uluslararası kurumları, dolayısıyla da kendi uluslararası konumlanışını zayıflatacak ve de şiddetli ters tepkilere neden olacaktır. Bu politikanın uluslararası bir terör sorununa yol açacağını ve Amerikan iç politikası açısından da sürdürülebilir olmadığını öne süren Ikenberry'nin (2002, 56) uyarıları, yirmi yıl sonra geriye bakıldığında, haklı çıkmış görünmektedir.

Ancak Ikenberry'nin perspektifinden, Trump döneminin bir sebep değil sonuç olduğu, Amerikan dış politikasında izolasyonist eğilimlerin Trump dönemine ait bir istisna olarak kalmayabileceği de görülmektedir. Bu durumda, Trump döneminin Türk-Amerikan ilişkileri açısından da bir istisna olarak kalmayabileceği ihtimali değerlendirilmeye değerdir.

Bir dış politika analizi yaklaşımı olarak neoklasik realizm

Neoklasik realizm kavramını ilk kez kullanan, Clinton yönetiminde görev almış bir yetkili ve önde gelen Amerikalı bir siyaset bilimci olan Gideon Rose'dur. Rose, 1998'de, neoklasik realist yaklaşımın temeli olan "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy" (Neoklasik Realizm ve Dış Politika Teorileri) başlıklı bir inceleme makalesi yayınladı. Randall L. Schweller (1998) ve Fareed Zakaria (1998) dahil beş yazarın çalışmasını incelediği makalede, neorealizmin açmazları karşısında realist ekolde klasik politik realizme geri dönen ama bunu yaparken realist ekolü geliştiren, esasen DPA odaklı bir yaklaşım olarak neoklasik realizm kavramını ortaya attı. Klasik realizm ve neorealizm ülkelerin iç meselelerinin (rejim tipleri, seçkinlerinin yapısı ve iç ilişkisi vb.) önemli olmadığını iddia ediyordu ve Rose, realizmin Sovyetler Birliği'nin çöküşünü öngörememesini ve bunu "Gorbaçov'un mantıksız davranışı" ile geçiştirmeye çalışmasını, iç siyasete ya da sistem altı unsurlara yönelik bu ilgisizliği ile açıkladı. Klasik realizm ve neorealizmde, ulusal siyaset ve aktörlerin davranışları "kara kutu" idi. Bireylerin ve toplumsal rollerinin dış politika üzerindeki etkisi önemsizdi. Devletlerin davranışları, onları sınırlayan veya teşvik eden uluslararası sistemin baskılarıyla ve ittifaklar, güç dengeleri ile belirleniyordu.

Neoklasik realizm öncesinde kara kutuyla ilgilenen Uluslararası İlişkiler yaklaşımı *Innenpolitik* idi. *Innenpolitik* teorileri, ülkelerin dış politikasını rejim tipinin, özgün ulusal özelliklerin, parti yapısının ve sosyoekonomik yapının belirlediğini öne sürüyordu ama benzer sistemlere ve özelliklere sahip ülkelerin farklı, farklı sistem ve özelliklere sahip ülkelerinse benzer davrandığı durumlarda yetersiz kalıyordu (Rose 1998, 148). Neoklasik realizm, hem kara kutuyu açmış, hem de onu anlamlı biçimde sistem seviyesi ile ilişkilendirmiş oldu.

Kara kutuyu açmak için bir anahtar olarak İbn-i Haldun'un asabiyye kavramı

Küreselleşme sürecinin ulus devletlerin rolünü azaltıp azaltmadığı sorusu literatürü oldukça meşgul etmiş bir konudur (Yılmaz ve Akbulut 2016). Günümüzde kozmopolitanizm (küreselleşmecilik, liberalizm) ve yerelcilik (küreselleşme karşıtlığı, popülizm) tartışmasına evrilen bu konu, aslında AB sürecinde Türkiye’de de etraflı şekilde tartışılmıştır ancak AB aday üyelik ve müzakere sürecinin AKP ile özdeşleştirilmesi bu noktada körlüğe ya da yanlılığa sebep olmaktadır. Hem birliğin kendi içinde ve genişleme alanında hem de Türkiye’de AB üzerine yürütülen tartışmaların en büyük gündem maddesini egemenlik devri meselesi oluşturmuştur. AB bir işbirliği projesi olduğu kadar, hatta belki ondan da öncelikli olarak, bir egemenlik devri meselesidir ve AB üzerine yapılan tartışmalar küreselleşme sürecinde ulus devletlerin zayıflaması tartışmasının daima parçası olmuştur. İngiltere’de Brexit kararı bu tartışmanın güncel bir sonucudur ve sonrasında süreç tartışmaların geleceğini ciddi şekilde etkileyecektir. Türkiye de bu tartışmada önemli ve ilginç bir vaka örneğidir: ne AB şüphelilerinin ne de AB yanlılarının görüşleri doğrulanmıştır. Türkiye ekonomik anlamda ciddi şekilde egemenlik devrinde bulunmasına rağmen, AB’nin ulus devleti aşındırıcı etkisinden kaçınmayı başarmıştır. Bu konuda son Dağlık Karabağ savaşı örneği üzerinden önemli bir gözlem, Maximilian Hess’ten (2020) gelmiştir:

Paşinyan’ın 2018 Kadife Devrimi Economist tarafından Batı siyasetini kasıp kavuran popülist dalga içinde bir umut ışığı olarak sunulmuş ve Ermenistan’a “yılın ülkesi” onuru layık görülmüştü ancak Erivan’a 2014 Euromaidan Devrimi sonrası Ukrayna’ya sunulan siyasi ve ekonomik desteğin küçücük bir parçası bile sunulmadı. Son [Karabağ] savaşında da Batı hiçbir destek vermedi; o kadar ki, savaşı Rus-Ukrayna savaşında olduğu gibi, liberalizm ile illiberalizm arasında bir mücadele olarak sunmaya bile zahmet etmedi.

10 Kasım 2020’de Paşinyan, Aliyev ve Putin tarafından imzalanan ateşkes (Ermenistan için Karabağ’ı büyük oranda Azerbaycan’a teslim etme) anlaşmasının yarattığı şaşkınlık, Ermenileri acı da olsa yenilginin nedenlerini değerlendirmeye zorladı ve bu değerlendirmeler içinde AB’den, ABD’den ya da genel olarak liberal uluslararası düzenden beklentilerin getirdiği atalet, 2018 öncesi hükümetlerin yolsuzlukları ve ilgisizliklerinden daha fazla öne çıktı. Onlara göre Kadife Devrim, Ermenilerin ilk kez gerçekten demokrasiyle yönetilmesini sağlamıştı ama, liberal uluslararası düzenden beklentileri, onları ataletle sürüklemiş, deyim yerindeyse, asabiyyelerini ortadan kaldırmış, pasifleştirmişti.

İbn-i Haldun, Mukaddime 1. Cilt'te, pek çok yerde asabiyye kavramını değişik bağlamlarda kullanır:

[...] korunma, savunma, hakkına sahip çıkmak ve bunlar gibi diğer bütün işler, asabiyyetle (birbirine kenetlenmiş olan güçlü bir toplulukla) sağlanır." ... "Bir kabile içinde dağınık sülaleler (aşiretler) ve bir çok asabiyyet varsa, bu durumda diğerlerinin hepsinden daha güçlü olan bir asabiyyetin olması gerekir. Bu asabiyyet diğerlerine galip gelecek ve onları kendisine tabi kılarak kendi etrafında birleştirip kenetleyecektir. Sanki böylece ortaya çok daha büyük ve tek bir asabiyyet çıkacaktır. Bu sağlanmadığı takdirde, anlaşmazlıklara ve çekişmelere sahne olacak bir dağınıklık hali söz konusu olur (2004, 1:189).

Asabiyyenin işlevleri ya da bu ortak ruhun, ulusal (Haldun'a göre kavmi) şuurun ve motivasyonun işlevli olduğu momentler devletin kurulması, ülke savunması ve başka kavimlere karşı üstünlük kurma mücadelesi olarak sıralanmaktadır. 15 Temmuz 2016 darbesi, Türk devleti içinde 2013'ten bu yana süren iç iktidar mücadelesinin zirvesi olarak bürokraside görülmemiş bir boşluk ortaya çıkarmış, devletin içi adeta boşalmıştır. Hatırlanacak olursa, henüz darbe sonrasının sıcaklığında, tüm dikkatler, dış politika ve askeri bürokrasi gibi birikim ve deneyim gerektiren iki alanın üzerindeydi. Ancak korkulan büyük kazalar yaşanmadı. Aksine bu dönem bir sadeleşme ve TDP'de Cumhuriyet dönemi boyunca hiçbir zaman geleneksel ana akım arasında sayılmamış olsa da, olağandışı bir aşırılık olarak da görülmemiş olan ama ya hayata geçirilmesi mümkün olmayan fanteziler ya da uluslararası sistem tarafından derhal bastırılacak maceracılıklar muamelesi görmüş yaklaşımların, kuvveden fiile çıkması dönemi olmuştur. Aşırı ihtiyatlılık ve fazla düşünmeden kaynaklı atalet ile düşünmeden davranmaktan ya da aptallıktan kaynaklı maceracılık arasındaki dengede sadeleşip hafiflemenin aktivizme tercüme oluş mantığını, İbn-i Haldun'un şu sözlerinde görebiliriz:

Bu söylenenlerden anlaşılıyor ki (keskin) zeka hükümdarlar için bir kusurdur. Çünkü zeka keskinliğinde, düşüncede (ve tedbir almada) aşırıya kaçma vardır. Tıpkı ahmaklıkta, aşırı bir donukluk ve hareketsizlik olduğu gibi. (2004, 1:268)

Bu bağlamda, asabiyye kavramı, 2016-2020 dönemi TDP'nin ülke içindeki motivasyonlarını anlamak için, neoklasik realizmin kara kutuyu açan kilitlerinden biri işlevi görebilir.

Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikası

Tarihin (aslında Soğuk Savaş düzeni olarak bildiğimiz şekliyle) sonu (Fukuyama 1989) ve medeniyetler çatışması üzerinden yeni bir dünya düzeninin kurulacağı

öngörüsü (Huntington 1996) ile birlikte, 19. yüzyıla ait bir inşa olan “dünya çapında jeopolitik bir Müslüman birliği” fikri (Aydın 2017), güncel siyasi anlamlar yüklenerek yeniden gündeme getirildi ve hem Avrupa seviyesinde, hem de Atlantik’in öte yakasında geliştirilen ve birbirleriyle bağlantılı olan Soğuk Savaş sonrasına ilişkin jeopolitik yaklaşımların ideolojik mayası oldu. Tek büyük Müslüman Batılı demokrasi olarak Türkiye’ye bu yaklaşımların her birinde önemli bir rol biçildi.

Bunlardan birincisi AB’nin doğuya doğru genişleme süreci, ikincisi ise, ABD Genelkurmay’ınca yayınlanan Joint Force Quarterly dergisinin 1995 Güz sayısındaki “The Greater Middle East” (Büyük Ortadoğu) dosya başlığına (JFQ Forum 1995, 31) kadar tarihlenebilecek olan “Büyük Ortadoğu Projesi”dir. Bugün başarısız olmuş ve Türk dış politikası ile alakasızlaşmış gibi görünen bu iki gündemde de, aslında ulaşılması amaçlanan sonuçlar bakımından ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye’nin Gümrük Birliği üzerinden Avrupa ile ekonomik entegrasyonu, geri kabul (ve gündeme getirilmese de vize muafiyeti) anlaşması üzerinden güvenlik alanında işbirliği derinleşmiş ve resmi üyeliği gerektirmeyecek ölçüde kurumsallaşmıştır. İki taraf da tam üyelik hedefini rafa kaldırmayı resmen dile getirmese de tam üyelik dışı bir seçenek olarak stratejik ortaklığın, hem AB hem de (vize muafiyeti ek talebiyle birlikte) Türkiye tarafından gündeme getirilmesi bunun göstergesidir.⁵

ABD’nin Türkiye’nin bölgesine yönelik projeksiyonu diyebileceğimiz ikinci yönelim ise, pejoratif anlamlar kazanarak özel olarak Türk-Amerikan ilişkilerinde, genel olarak literatürde kavramsal kullanımını yitirmiş olsa da, ABD’nin Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey’in Al-Monitor’a verdiği (Szuba 2020) ve Trump dönemi Türk-Amerikan ilişkilerine dair hiçbir gizeme yer bırakmayan sözlerine bakılacak olursa, her iki taraf için işlevli bir şekilde sürmektedir: “[Türkiye’nin] sadece sekiz ayda İdlib, Libya ve Dağlık Karabağ’da yaptıklarına bakın. Bu üç yerde de, Ruslar veya onların müttefikleri kaybetti” (Gazete Duvar 2020). Sistem seviyesindeki bu ısrarı, sistem altı seviyeye indiğimizde, AKP dönemi TDP’yi sorun başlıklarına ayırarak da görebiliriz. Değişen tek ve elbette önemli şey, yumuşak güç kullanımından sert güç kullanımına geçilmiş olmasıdır. Aşağıda, AB üyeliğinden Kıbrıs’a kadar Türkiye’nin AKP’li yıllardaki dış politikasının ana gündem maddelerini, ardından sistemsal seviyede yaşanan iki gelişmenin (mülteci krizi ve ABD hegemonyasının aşınması) TDP’ye etkisini ele alacağız.

⁵ “Hahn: Türkiye ile Müzakereler Nihai Olarak Sonlandırılmalı.” *Deutsche Welle Türkçe*. 6 Kasım 2018. <https://www.dw.com/tr/hahn-türkiye-ile-müzakereler-nihai-olarak-sonlandırılmalı/a-46167289>.

Türkiye'nin AB üyeliği

AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişleme süreci, dördüncü demokratikleşme dalgası ise (McFaul 2004), Türkiye'nin AB üyeliğini bunun son halkası ve mantıksal bir uzantısı olarak değerlendirmek hata olmayacaktır (Dahlman 2004; Bagdonas 2012; Minchev 2006). Bu yöndeki okumalar arasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden yazarlara ait olanlar, Türkiye'nin AB üyeliğinin jeopolitik yönüne dair daha dolaysız ve açık göndermeler içerir. Örneğin Türkiye'nin üyeliğinden yana olan Bagdonas (2012, 178), Litvanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğindeki çıkarının ülkenin Atlantik ittifakına olan bağlılığının yanı sıra, Rusya'nın AB üzerindeki nüfuzunu azaltması bakımından olası faydalarına dönük algıdan da kaynaklandığını belirtmektedir. Türkiye'nin üyeliğine karşı bir pozisyondayan Minchev (2006) ise, Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen yalnızca iki argüman olduğunu ve bunların kamuoyuna açık bir şekilde nadiren dile getirildiğini belirtmektedir. Bunlardan birincisi, Türkiye olmaksızın Batı hegemonyasının 21. yüzyılın zorlukları karşısında sürdürülemeyeceğidir. Bu doğrultuda Batı'nın bugün AB-Türkiye arasında olan sınırları doğuya doğru genişleyerek, Ortadoğu ve Orta Asya'nın kontrolünü temin edecek şekilde konsolide olmalıdır çünkü bu iki bölgede bir yanda enerji kaynaklarının bolluğu ve diğer yanda radikal İslam'ın yükselişi ve Çin'in bir süper güce dönüşümü, Batı hegemonyası için ciddi bir risk tablosu yaratmaktadır. Bunu takip eden ikinci argüman ise şöyledir: Bu bölgelere jeopolitik olarak gereken derinlikte nüfuz etmek için salt sert güç yeterli değildir. Batı hegemonyasının liberal uluslararası düzen altında sürmesi için, Avrupa'nın çeperinde yer alan geleneksel olarak Batılı olmayan toplumlarda serbest piyasa ve açık ekonomi, demokratik siyasal sistem ve çoğulcu kültür gibi Batı medeniyetini temsil eden sosyal yapıların kök salması gereklidir. Minchev devamla, bu argümanın mantıksal sonucunun, Türkiye'nin, AB dahil tüm kurumsallıklarına tam üyelik üzerinden Batı ile daha derin entegrasyonunun, gerekli ve pek çok bakımdan yeter koşul sayılması olduğunu belirtir.

Türkiye'de AKP'nin yükseliş ve iktidara geliş süreci, yukarıda da ele aldığımız, birbiri ile bağlantılı iki uluslararası sürece tesadüf etmiştir: Soğuk Savaş sonrası medeniyetler çatışması üzerinden yeni bir dünya düzeninin kurulacağı öngörüsünün bir jeopolitik bütünlüğe sahip bir "İslam dünyası mitini" (Aydın 2020) gündeme getirmesi ve AB'nin (dünya çapında dördüncü demokratikleşme dalgası sayılabilecek) beşinci genişleme süreci. Ancak burada, Türkiye'nin eski yönetici seçkinlerinin "Kemalist" denilebilecek geleneksel tutum ve dünya algıları ile karşılık vermekte zorlanacakları ilki için AKP'nin avantajlı konumda olduğu söylenebilecek olsa da, ikincisinin, yani AB üyeliğinin özgün bir AKP girişimi olmadığını not etmek önemlidir. Aday üyelik

kazanılması ve müzakere süreci AKP tarafından iç politikada rakiplerine karşı iktidarını konsolide etmek için kullanılmış olsa da, Türkiye'nin AB macerasında sosyal demokrat İsmail Cem'in (30 Haziran 1997-11 Temmuz 2002 arası Dışişleri Bakanı) rolünü hatırlamak, TDP'de sürekliliğe dair anlamlı bir not düşmek olacaktır. Onun başkanlığı dönemine denk düşen 10-11 Aralık 1999 tarihlerindeki AB Zirvesi'nde (Helsinki) Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit konumdaki adaylığı resmen onaylanmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı 2020).

AB aday üyelik sürecinin ilk adımını atan sosyal demokratlar, ya da Türk siyaseti jargonuyla "sol Kemalistler," AB üyeliğini hiç şüphesiz Batılılaşma ve modernleşme sürecinin parçası olarak görüyorlardı. Esas itirazları egemenlik devrine değil, belki de AB'ye "Hristiyan kulübü" demiş olan AKP'den bile çok, dışa kapalı bir kulüp halineydi çünkü sol Kemalist tahayyülde Türkiye, tarihi ve geleneği ile zaten Batı'nın parçasıydı. AB şüpheçileri ya da yine Türk siyaseti jargonuyla "ulusalcılar" ise, egemenlik devrine şiddetle karşı oldular ve egemenlik devrinin ekonomik kısmı dışarıda bırakılırsa, bugünden bakıldığında haklı çıktıkları söylenebilir: AB, 2008 finans krizi sonrası görüldüğü gibi, egemenlik devrini haklı çıkaracak bir dayanışma ruhu sergileyememiştir. Daha da önemlisi, birliğin ortak ordusu, hatta somut ve tutarlı bir savunma ve dış politikası bile yoktur. Hegemonik istikrar düzeninin bir yapısı olarak ortaya çıkmış olan AB, asla bir gün kendi ordusuna sahip olacağı düşünülererek tasarlanmamıştır. Ortak Avrupa ordusunun arzu edilir olup olmadığı tartışmalıdır ve böyle bir gelişmenin birliğin doğasını ne yönde değiştireceği hayli şüphelidir (bu konuda özlü bir tartışma için bkz. Techau 2019).

AKP'nin ikinci iktidar dönemine denk gelen 2007 sonrasında başlayıp 2011'e kadar, TDP'sinde tarihsel olarak sorunlu tüm gündem maddelerinde çeşitli girişimler olmuştur. Bunların her birinde yumuşak güç araçlarının, ya da Nye'nin tipolojisine göre, doğrudan askeri sert güç araçları haricindeki politika araçlarının kullanılması üzerinden çeşitli açılım, çözüm, yakınlaşma vb. süreçleri başlatılmıştır.

Ermenistan'la yakınlaşma (2008-2011)

2008'de o dönemki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün öncülüğünde Ermenistan'la futbol diplomasisi üzerinden başlatılan yakınlaşma sürecinin sembolik ölümü Kars'taki İnsanlık Anıtı'nın Erdoğan'ın "ucube" sözü ardından yıkılması olsa da, aslında, 2009'da diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesi ve sınırların açılmasına yönelik geçici yol haritasının açıklanmasına rağmen ertesi yıl Karabağ konusundaki anlaşmazlık nedeniyle süreç sona ermişti.⁶ Bu

⁶ Yeşilmen, Sibel. 2011. "Ermeni Açılımı Karabağ'a Takıldı." *Deutsche Welle Türkçe*. 2011.

yakınlaşma sürecinin temelinde, 2001’de kurulan Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu (TARC) üzerinden ABD hükümetinin etkisi olduğu iddia edilir ve bu iddia TARC Başkanı Phillips’e dayandırılır. Phillips’e göre (2005, 113) TARC’nin kurulması önerisi, Clinton ve Bush yönetimlerinin üç numarası olan, o dönemki ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Marc Grossman’dan gelmiştir.⁷

Kıbrıs müzakereleri (2004)

Kıbrıs konusunda önceki hükümetleri, “çözumsuzlük çözümdür”⁸ diyerek her ne pahasına olursa olsun statükoyu koruma çizgisinde olmakla eleştiren AKP hükümeti, “kazan-kazan” anlayışı ile bu çizgiyi terk ederek Kıbrıs için “Belçika modeli”ne dayalı federal bir sistem önerdi. Bunun sonucu olarak hızla yeni bir BM girişimi ortaya çıktı ve Şubat 2004’te başlatılan müzakereler “Annan Planı” ile sonuçlandı. İki bölge, iki toplumlu bir federasyon öngören Annan Planı Türk tarafındaki referandumda yüzde 65 onay almasına rağmen Rum tarafındaki referandumda yüzde 76 karşı oy ile reddedildi. AB’nin Kıbrıs’ı Rum tarafının Annan Planı’nı reddetmesine rağmen birliğe alması, Türkiye ile AB arasında güvensizliğin şiddetlenmesi ve daha sonra ilişkilerin özellikle 2011 sonrası bozulmasına zemin hazırladı. Türkiye’nin buna yanıtı Ege Denizi’nde gerilimi istikrarlı bir şekilde yükseltmek ve adalar dahil egemenlik meselesini tartışmaya açmak oldu.

Türkiye’nin hesabına bu dönemden, Kıbrıs ve Ege’de haklılığını kendi adına savunan birçok uluslararası uzman ve AB yetkilisi kalmıştır. ⁹ Türkiye uluslararası kamuoyunda bu alanlarda statükonun kendisi için kabul edilemez olduğu algısını başarıyla yerleştirmiştir. Doğu Akdeniz’de gerilimi düzenli olarak yüksek tutma politikası, Ege ve Akdeniz’de meşru bir egemenlik sorunu olduğu görüşünü yaygınlaştırmıştır. Yunanistan’ın ya da Türkiye’nin süruncemede bırakma veya baştan şartlar koşarak tıkama ihtimali her zaman olsa da istikşafi görüşmeler TDP’nin statükoyu kendi lehine revize etmesinin ilk adımı olarak kapı aralamıştır. Üstelik, Kuzey Kıbrıs’a aktif şekilde (seçim sonucunu ve kabinede görev dağılımını belirleyecek kararlılıkta ve Ulusal Birlik

⁷ TARC dönemine ilişkin kısa ve özlü bir anlatım için, bkz. “Reconciliation: A Case Study of the Turkish-Armenian Reconciliation Commission” by Moorad Mooradian, Working Paper No. 24, March 2004, Institute for Conflict Analysis and Resolution, George Mason University http://scar.gmu.edu/sites/default/files/wp_24_mooradian_0.pdf

⁸ KKTC merhum lideri Rauf Denktaş’a atfedilen ünlü söz. Bkz. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cozumsuzluk-cozumdur-6447yy.htm>

⁹ İlkine dair akla ilk gelen örnek, Avrupa Komisyonu Özel Danışmanı siyaset bilimci Nathalie Tocci’dır. Bkz. “Special Advisers to the European Commission.” European Commission Website. 2020. https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/service-standards-and-principles/transparency/special-advisers_en#currentlistofdesignatedspecialadvisers.

Partisi kurultayında lider seçimini belirleyecek detayda) müdahale ederek, 2004 sonrası durumu da tamamen kendi lehine çevirmiştir.

Demetrios A. Theophylactou'nun (2012, 97) Türk dış politikası üzerine on yıl önceki gözlemleri de buna paraleldir. Ona göre AKP'nin 2011 öncesi dış politik ajandası, Türk dış politikasına yeterli "yumuşak gücü" enjekte etmiştir. Bu dönemde yukarıda sayılı ve beyhude görünen zorlamaların asıl işlevi, bu alanların tümünde Soğuk Savaş dönemi statükosunun Türkiye lehine değiştirilmesi için zemin yoklamasıdır. Donmuş sorun alanları önce yumuşak güç araç ve yöntemleriyle "ısıtılmıştır." Bu dönemki dış politikanın hiçbir alanda başarılı olamamış görünmesi, iç bağlantılı ve mantıksal sürekliliği gölgelememelidir. Theophylactou'nun gözlemlediği üzere, Türkiye'nin yeni dış politika aktivizminin ardında itici güç olarak sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ile birleştirilmiş askeri güç, yani Nye'nin güç tipolojisindeki sert güç unsurlarının her ikisi de bulunmaktadır. Theophylactou'nun en kritik öngörüsü ise, Türkiye'nin çatışma çözümü kapasitesi ile bölgesinde güç dengelerini kendi lehine değiştirebileceğidir. Burada çatışma çözümü, askeri güç kullanımı veya tehdididir ancak Theophylactou'nun diplomatik diline benzer şekilde, Türkiye de 2016-2020 dönemindeki birçok askeri operasyonunu bir barış misyonu olarak sunmuştur, dolayısıyla bu isabetli bir kavram tercihidir. Öngörüsü, Ankara'nın bölgesel güç olmayı başarması için Ermenistan'dan Ege Denizi'ne ve Kıbrıs'a kadar değişen ve sayısız iki taraflı anlaşmazlığı çözmesi gerektiği şeklindedir. Türkiye yukarıda sayılan sorunların her birinde, 2007-2011 döneminde önce yumuşak güç araçlarını, 2016-2020 döneminde ise sert güç araçlarını kullanarak statükoyu bozmuştur ancak henüz çözümüş değildir.

Birçok adla sürdürülen ve yine dış politik yönü olan Kürt açılımlarını da dahil edersek, AKP'nin yukarıda özetlenen dönemdeki (2007-2011) dış politikasının ikilemi, geleneksel Türk dış politikasının sınırlarını, ülkenin sayısız tarihsel sorunuyla (Kürt meselesi, Ermeni meselesi, Kıbrıs meselesi ve Ege adaları meselesi) hesaplaşmaksızın zorlaması gibi görünse de esasen 2016-2020 dönemi dış politikanın başka araç ve yöntemlerle yürütülmüş bir ilk aşamasıdır. Bu iki dönemin arasına Türk dış politikasının insicamını bozan Arap Baharı süreci girmiş ve AKP bölge gücü ve bölgesel lider olma yöneliminde kendi kontrolünde olmayan ve kendisi açısından ciddi güvenlik sorunları yaratan bir çatışma sürecinin etkisinde kalmıştır. Bu ara dönem TDP'nin bocaladığı ve Suriye iç savaşı bir ölçüde kendisini tüketip yeni (ve müdahale etmesini zorunlu kılan) bir statüko ortaya çıkana kadar paralize olduğu bir dönemdir.

Suriye krizi (2011'den günümüze)

Suriye iç savaşının TDP açısından başından sonuna tüm yönleriyle ele alınması, tek başına bu çalışmanın özel konusu olmayıp sınırlarını da aşacağından ve literatürde bu konuda yeterli çalışma bulunduğundan, burada Suriye krizinin literatürde henüz yeterince ele alınmayan bir yönüne değinmekle yetineceğiz: Türkiye, ülke içinde barındırdığı 3,5 milyon Suriyeli sığınmacıya¹⁰ Suriye'nin kuzeyinde kontrolü altında tuttuğu bölgelerin nüfusu da eklendiğinde, Suriye toplam nüfusunun beşte birini, liberal uluslararası düzene entegre etmiş durumdadır. Bunun için yasaları, kurumları ve organizasyonuyla birlikte tüm sığınma sistemini başarıyla yenilemiştir. AB'nin sürecin başından bu yana desteği önemli ve belirleyicidir fakat Türkiye'nin mülteci krizi ile başarıyla başa çıktığının ve siyasi krize dönüşme riski olan bir insani krizi iç ve dış politikasında en iyi şekilde değerlendirdiğinin altı çizilmelidir.

Davutoğlu'nun gerek dışişleri bakanlığı gerekse başbakanlığı sırasında Obama yönetimine yaptığı Suriye'nin kuzeyinde bir güvenli bölge oluşturulması yönündeki ısrarlı ama sonuçsuz kalan çağrıları, nihayet Trump döneminde Türkiye'nin örtülü ABD desteğiyle gerçekleştirdiği 20 Ocak 2018 Zeytindalı ve 9 Ekim 2019 Barış Pınarı hareketleri ile kısmen hayata geçirilmiştir. Tıpkı Ekim-Kasım 2020 2. Dağlık Karabağ savaşında olduğu gibi, bu hareketlerin da ABD-Rusya rekabetini nasıl etkilediği konusunda birbiriyle taban tabana zıt değerlendirmeler olmasına rağmen, ABD ve Türkiye'nin burada da kaybeden tarafta olmadığı açıktır. Dolayısıyla, Erdoğan'ın müttefikleri ve stratejik partnerleriyle görüş ayrılığına düşse de kopuş olmaksızın ilerlemesini sağlayan "kazan-kazan" anlayışına dayalı şekilde sürdürdüğü transaksiyonel ilişkinin Suriye konusunda ABD'yle de geçerli olduğu söylenebilir.

Mülteci krizi, geri kabul anlaşması ve AB koşulluluğunun sonu

29 Nisan 2011 tarihinde ülkelerindeki çatışmalardan kaçan Suriyeli sivillerin Türkiye topraklarına sığınma talebinde bulunmasıyla mülteci krizinin başladığı 2011 yılı, hem Türkiye-AB ilişkileri, hem de Ege Denizi'ndeki durum açısından dönüm noktası olmuştur. Yunanistan, Balkan rotasının AB tarafından kapatılması ardından kendi başına kaldığının bilinciyle, Ege Denizi'nde egemenliği Türkiye ile paylaştığı ya da Türkiye'nin davranışlarına engel olamadığı fiilen karma bir operasyonel kontrol durumuna razı olmak zorunda

¹⁰ "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Kasım 2020." Mülteciler Derneği İnternet Sitesi. 18 Kasım 2020. <https://mültteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>.

kalmıştır.¹¹ Ancak Türk-Yunan ilişkileri açısından asıl problem, Yunanistan'ın hem mülteci krizi ile hem de Türkiye'nin Ege'deki oldubittileriyle aynı anda başa çıkmak zorunda kalması değil, Alex Dean'ın (2017) gözlemlediği üzere, "Erdoğan'ın AB ile zıtlaşmasının bir sonraki aşamasında cephe hattında olmasıdır: Mültecilerin silah haline getirilmesi, Türk diasporasının politikleşmesi ve onun üzerinden halihazırda Hollanda ve Bulgaristan'da olduğu gibi Avrupa seçimlerine karışma şeklinde belirginleşen alışılmadık yöntemlerle Avrupa siyasetine müdahale." Dean'ın AB koşulluluğunun altını oyma konusunda mülteci krizinin rolüne yaptığı bu atıf yerindedir. Öyle ki, mülteci krizi ile birlikte bir yandan mülteci akışını, diğer yandan (aşırı sağın mülteci düşmanlığından beslenerek yükseldiği bir ortamda) Avrupalı politikacılarının talihini kontrol eden Türkiye'nin masayı ters çevirip AB ile ilişkilerin şartlarını belirler hale geldiğini söylerken, çoğu AB bürokratından daha açık sözlüdür.

Mülteci krizi sonrasında ve özellikle de geri kabul anlaşması ile birlikte, AB ve dolayısıyla Avrupa ile ilişkilerdeki bu rol değişikliği, Erdoğan'ın Avrupa Konseyi'nin Türkiye'nin konumunu yeniden "izlemeye" alma kararını, "İstedikleri kadar böyle bir kararı almış olsunlar. Çok da büyütüyoruz. Bu karar alınmıştır ve geçmiştir" (26 Nisan 2017) sözleriyle karşılama görülebilir. Türkiye'nin eli öylesine rahattır ki, Erdoğan 9 Mayıs 2017 Avrupa Günü'nde AB'ye, "eften püften meseleleri bir yana bırakalım, jeopolitik oyunu birlikte oynayalım" mealinde bir çıkış yolu bile önermiştir (vurgu eklenmiştir):

Tarihi, coğrafi ve kültürel olarak yüzyıllardır Avrupa'nın bir parçası olan ülkemiz, stratejik hedef olarak gördüğü AB üyelik sürecini, karşılıklı saygı, eşitlik ve kazan-kazan anlayışı çerçevesinde devam ettirmek arzusundadır. Mülteci krizinin doruk noktaya ulaştığı dönemde AB ile geliştirdiğimiz işbirliği, bu anlayışın en somut ve güncel örneğidir. Temennimiz, AB ile işbirliğimizi göç, ekonomi, enerji, Gümrük Birliği ve üyelik müzakereleri gibi alanlarda en ileri seviyeye taşımaktır.¹²

ABD hegemonyasının aşınması ve Türkiye'nin stratejik otonomi arayışı

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ardından Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde rahatlatma ile birlikte dış politikasında stratejik otonomi kazanması NATO üyeliği nedeniyle doğrudan gerçekleşmemiştir. Bir otonomi

¹¹ Dean, Alex. 2017. "The Strange Calm of Greek-Turkish Relations." Prospect Magazine. 2017.

<https://web.archive.org/web/20180222055956/https://www.prospectmagazine.co.uk/world/the-strange-calm-of-greek-turkish-relations>.

¹² "Erdoğan'dan AB Mesajı: Üyelik Sürecini Devam Ettirmek Arzusundayız." 9 Mayıs 2017. Cumhuriyet Gazetesi. 2017.

tartışmasının yapılabilmesi için bile daha önce küresel uluslararası ilişkiler sistemine dışarlık olan iki oyuncunun, yani Çin ve Rusya'nın 2000'lerde sahaya çıkması gerekmektedir (Orsi 2014).

İttifakın varoluşunu meşrulaştırmak için yeni bir büyük strateji formüle etmesi, normatif bir sebep bulması gerektiği için, NATO'nun geleceği, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası hemen tartışılmaya başlamıştır. Birlik, Soğuk Savaş sonrası dönemde, kapasitesini yetersiz kılan yeni güvenlik sorunlarıyla da yüz yüze kalmıştır. Bu yüzden, 2002 Prag Zirvesi'nden bu yana NATO gündemi "kapasite açığı" odaklı olmuştur. 11 Eylül 2001 saldırıları ise durumu daha da karmaşılaştırmıştır. Afgan ve Irak savaşları, artan tek taraflı ABD müdahaleciliği, devlet inşası ve rejim değişikliği politikaları, Transatlantik ittifakı içinde yarılmalara yol açmıştır. Bizzat mülteci krizi bu politikaların başarısızlığının sonucu ve kanıtı olmuştur. Bu gelişmelere, diğer yandan, ABD dış politikasının Çin'i çevreleme amacıyla Pasifik odaklı olarak yeniden şekillenmesi eşlik etmiştir.

NATO'nun işlevindeki ve ABD hegemonyasındaki gerilemenin Türkiye'ye etkisini anlamak için Sebastian Mayer'ın (2011) NATO ve AB Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası dahilinde yeni işlevlerin, mekanizmaların ve operasyonel rollerin nasıl kurumsallaştığını ele aldığı makalesi yol göstericidir. Mayer (2011, 327) burada, "uluslararasılaşma" (ulus devletin ötesindeki siyasi ve yönetsel otoritelerin artan önemi) ve "gömülü güvenlik politikası" kavramlarını ortaya atmaktadır:

Burada tarif edilen yeni siyasi düzen, yani gömülü güvenlik politikası, altta yatan ulusal tercihlerin hükümetötesi ve ulusötesi bağlantılar ve konsensüs sağlama basıncıyla değişikliğe uğratıldığı parçalı sorumluluklar; ulusal karar alma sürecine kısıt koyan, kurallardan ve ortak pratiklerden oluşan daha esaslı kurumsal yapılar; ve ulusal seviyedeki otonom eylem kapasitesini kurumsal ve fiziksel kısıtlara tabi kılan düzenlemelerle karakterize olur.

NATO gibi bir askeri ittifakın koşullayıcı ve sınırlayıcı gücünü yitirmesi, AB gibi esasen normatif gücün şampiyonluğunu yapan bir uluslararası örgütlenmeye nazaran daha az olasıdır. Fakat ulusal seviyedeki otonom eylem kapasitesini sınırlandıran "kurallardan ve ortak pratiklerden oluşan daha esaslı kurumsal yapılar"ın kendisi kararlılığını yitirir ve gevşerse ne olur? Trump dönemi TDP tam olarak bunun örneğidir.

TDP'de bir eksen kayması olup olmadığı sorusuna, en azından, Türkiye'nin bölgesel lider olmak şeklinde özetlenebilecek dış politik hedeflerini Batılı müttefikleri hilafına bile olsa zorlama kararlılığında olduğu söylenerek yanıt verilebilir. Bu bir "Neden?" değil "Neden olmasın?" sorusudur çünkü Türkiye

bugün daha önce olmadığı kadar az engel ve kısıtlama ile karşı karşıyadır. Ancak bu hedeflere ulaşılması, TDP’de bir eksen kaymasını illa ki gerektirmemektedir. Nasıl ki Türkiye’nin AB üyelik hedefi fiilen ortadan kalkmış olmasına rağmen, geri kabul anlaşması ve daha da derinleşen ekonomik entegrasyonla AB-Türkiye ilişkileri hiç olmadığı kadar güçlendiyse, Türk-Amerikan ilişkileri de herhangi bir eksen kayması olmaksızın, yüzeydeki gerilimlere rağmen derinleşerek sürebilir. Bu bakımdan Erdoğan’ın Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ zaferi için düzenlenen askeri geçit törenine katılmak üzere gittiği Bakü’de (İran’ı rahatsız eden göndermeler içeren) açıklamaları, 9 Mayıs 2017 Avrupa Günü’nde AB’ye yönelik mesajlarına benzetilebilir. S-400 krizi, ABD’nin yaptırımları geciktirmesi ve nihayet çıktığında da mümkün olduğunca sulandırılmış haliyle uygulamayı tercih etmesi düşünüldüğünde, kriz değil, Türk-Amerikan ilişkilerinde 15 Temmuz 2016 sonrası yaşanan güven krizinden kaynaklı geçici bir sapma olarak kalabilir. Bunun önünde tek engel, 15 Temmuz sonrası devlet aklına hakim olan asabiyyenin ölçüyü kaybetmesi ya da dağılmasıyla Türk dış politikasının bir kere daha insicamını yitirmesi olabilir. İşte o vakit, Türkiye’nin hala içine gömülü davrandığı uluslararası sistem açısından, uzun vadede istikrar unsuru olan restoratif bir aktivizmden, istikrara tehdit arz eden bir revizyonizme geçilmiş olacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada 2016-2020 dönemi TDP’sindeki olağandışı aktivizmi koşullayan faktörler iki seviyede analiz edilmiştir: (1) sistem seviyesinde değişimler (uluslararası sistemin iç politik süreçler ve aktörler üzerindeki baskısını arttıran ya da azaltan, dolayısıyla sistem altı unsurlara yeni fırsat yapıları sunan değişimler), (2) sistem altı seviyedeki, yani ülke içi koşullarda yaşanan değişimler. Analizin sonucunda, TDP’de bu dönem her ne kadar istisnai görünse de, bir sürekliliğin devamı olduğu, temel ve önemli farkın, dış politikada tercih edilen araçlar olduğu, bunun sebebinin ise, Arap Baharı’nın bölgesel güç olma hedefini kesintiye uğratarak Türkiye açısından bölgesinde güvenlik sorunları yaratması olduğu gösterilmiştir. Bir önemli faktör olarak ise, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası Türkiye yönetici seçkinlerinin yapısında ve iç ilişkilerinde yaşanan radikal dönüşüm ile Türk devlet aklına hakim olan, aşırı ihtiyattan (fazla düşünmekten) doğan atalet ile (düşünmeden davranmaktan ya da aptallıktan doğan) maceracılığın arasında, dış politik hedefleri kuvveden fiile çıkaracak doğru birleşimi yakalayan, İbn-i Haldun’un asabiyye olarak tanımladığı hedef birliği ve kararlılık ruhu eklenmiştir.

Biri İsmail Cem'e, diğeri ise Recep Tayyip Erdoğan'a ait aşağıdaki iki açıklama, AKP dönemi TDP'de sürekliliği ve 2016 sonrasının ton farkını özetler nitelikte bir karşılaştırma sunmaktadır:

Bizim tarihimiz ne kadar Kayseri, Konya, Sivas, Erzurum, İstanbul'da yazılmışsa, aynı zamanda Manastır'da, Kosova'da ve Bosna'da yazılmıştır (Hürriyet 2002).

Birileri bize 'Irak, Suriye, Gürcistan, Kırım, Karabağ, Azerbaycan, Balkanlarla, Kuzey Afrika ile niye ilgileniyorsunuz?' diye soruyor. Kimse binlerce kilometre uzaktan gelip burnumuzun dibinde faaliyet gösteren ülkelere aynı cesaret ve yüksek sesle, 'Siz burada ne arıyorsunuz?' demiyor. Bize ne aradığımız sorulan yerlerin hiçbiri bize yabancı değil. Rize'yi Batum'dan ayırmak mümkün mü? Edirne'yi Selanik'ten nasıl ayrı düşünebiliriz? Gaziantep'le Halep'i, Mardin'le Haseki'yi, Siirt'le Musul'u nasıl birbirleri ile ilgili olmayan yerler olarak kabul edebiliriz? Hatay'dan çıkın, Fas'a kadar uğradığınız her Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinde bizden bir şeyler mutlaka görebilirsiniz. Trakya'dan Doğu Avrupa'ya kadar olan coğrafyada attığınız her adımda ecdadın izlerinden birine mutlaka rastlarsınız. Tarih kitaplarında Misak-ı Milli'yi okuyoruz. Eğer Misak-ı Milli diye bir derdimiz varsa kusura bakmayın. O zaman bu soruyu kendi içimizde birbirimize soramayız. Tam aksine, 'burada üzerimize düşen görevler var' demek durumundayız. İşin gerçeği bu. Aynı dili konuştuğumuz, aynı kültürü paylaştığımız Gazze'yi Sibirya'ya kadar kendimizden ayrı düşünebilmemiz için aslımızı inkar etmemiz lazım. Bizim kültürümüzde aslını inkar eden haramzadedir. *Onun için Irak, Suriye, Libya, Kırım, Karabağ, Bosna ve diğer kardeş ülkelerle ilgilenmek bizim görevimiz ve hakkımızdır. Bunlardan vazgeçtiğimiz gün istiklalimizden ve istikbalimizden vazgeçtiğimiz gündür. Bizim buna hakkımız olmadığı gibi milletimiz de böyle bir duruma asla rıza göstermez* (Al Jazeera Turk 2016, vurgu eklenmiştir).

Erdoğan'ın konuşmasında altı kalın vurguyla çizilen kısım özellikle ilgi çekicidir çünkü 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin sonrasında ve Donald Trump'ın sürpriz biçimde kazandığı ABD başkanlık seçimlerinin (8 Kasım 2016) hemen öncesinde (15 Ekim 2016) yapılmıştır ve takip eden ve Trump başkanlığına denk düşen 4 yıl içinde Irak, Kırım ve Bosna hariç sayılan her coğrafyada Türkiye bir dış politika yöntemi olarak doğrudan askeri sert güce başvurmuş ve statükoyu kendisinden yana bozmuştur, ancak statükoyu aynı şekilde kendisinden yana kalıcı şekilde revize edip edemeyeceği henüz net değildir¹³. Yukarıda sayılan coğrafyalar dışında, örneğin Doğu Akdeniz, Ege, Kıbrıs, Latin Amerika ve Afrika'da da (özellikle son ikisi konusunda bkz. Donelli

¹³ Danforth, Nicholas. "What Did Turkey Gain from the Armenia-Azerbaijan War?" Eurasianet. 11 Aralık 2020. <https://eurasianet.org/perspectives-what-did-turkey-gain-from-the-armenia-azerbaijan-war>.

2017; Donelli ve Gonzalez-Levaggi 2019), Türkiye kimi zaman provokatif addedilen hamlelerle, kimi zaman da Nye'nin (2005) tipolojisinde sert güç araçlarından ekonomik olanlar ve yumuşak güç araçları ile, statükoyu revize etmeye ya da nüfuz alanı yaratmaya/genişletmeye çalışmaktadır.

Neorealists Robert D. Kaplan (2018, 25), AKP dönemi TDP'sini tarihsel perspektife oturtarak, bir aşırılık değil aslında eski statükoya dönüş olarak değerlendirir:

Şunda net olalım: Türk dış politikasının, Türkiye'ye ordunun egemen olduğu Soğuk Savaş'ın ortasındaki on yıllarda biz Batı'dakilerin böylesine takdir edip normal saydığı "dar batıcı yönelimi," aslında bir sapmaydı. Bu dış politika, Osmanlı emperyalizmini yemin billah reddeden ve bu arada kendisi de demokrat falan olmayan Mustafa Kemal "Atatürk" adlı o ateşli laiklik yanlısının müstesna bir icadıydı. Batı'nın böylesine işine gelen diktatöryel Kemalist devlet, bir daha asla geri dönmeyecek.

Sonuç olarak bu çalışma, yüzeydeki anomali veya sapma görüntüsünün gerçekliği bütünüyle yansıtmadığı, bu dönemki TDP'nin uluslararası istikrara karşı risk içerse de, uluslararası sistemin ve esasen de onun gerilemekte olan lideri ABD'nin kapsayıp içermesi halinde, liberal uluslararası düzenin tıkanma noktalarını açan ve bu bakımdan uzun vadede bu düzenin devamlılığına hizmet eden bir rol oynayabileceği görüşünü ortaya koymuştur. Trump tarzı, yarattığı istisna ortamı ile bir yandan Türk-Amerikan ilişkilerinde kopma olmaksızın bu dönemki olağandışı TDP aktivizminin önünü açan, diğer yandan ABD'yi bunun sorumluluğundan azade kılan bir işlev görmüştür. Biden döneminin sınavı, yüzeydeki anomali ve sapma görüntüsünün ortadan kaldırılması, yani minarenin çuvala sığdırılması olacaktır. Bunun önünde büyük yapısal engeller yoktur. Ancak, TDP'nin, aslında en büyük akçesi ve dolaysız parçası haline geldiği iç politikaya ait kısıtlar nedeniyle, bir istikrar çabasından istikrarı tehdit eden ve literatürde pejoratif anlamda kullanılan bir revizyonizme evrilmesi ihtimali de, özellikle asabiyyenin dağılması ve atalet ile maceracılık arasındaki dengenin bozulması halinde, mevcuttur.

Kaynakça

- Al Jazeera Turk. 2016. "Erdoğan: Eğer Misak-ı Milli Diye Bir Derdimiz Varsa...," 2016. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-eger-misak-i-milli-diye-bir-derdimiz-varsa>.
- Aydın, Cemil. 2017. *The Idea of the Muslim World*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- — —. 2020. "İslam Dünyası Miti." Perspektif. 2020. <https://www.perspektif.online/islam-dunyasi-miti/>.
- Bagdonas, Azuolas. 2012. "The Geopolitics of Support for Turkey's EU Accession: A View from Lithuania." *Insight Turkey* 14 (3): 177–92.
- Barnett, Michael N. 2019. "The End of a Liberal International Order That Never Existed." The Global. 2019.
- Dahlman, Carl. 2004. "Turkey's Accession to the European Union: The Geopolitics of Enlargement." *Eurasian Geography and Economics* 45 (8): 553–74. <https://doi.org/10.2747/1538-7216.45.8.553>.
- Dean, Alex. 2017. "The Strange Calm of Greek-Turkish Relations." Prospect Magazine. 2017. <https://web.archive.org/web/20180222055956/https://www.prospectmagazine.co.uk/world/the-strange-calm-of-greek-turkish-relations>.
- Donelli, Federico. 2017. "Features, Aims and Limits of Turkey's Humanitarian Diplomacy." *Central European Journal of International and Security Studies* 11 (3): 59–83.
- Donelli, Federico, and Ariel Gonzalez-Levaggi. 2019. "Becoming Global Actor: The Turkish Agenda for the Global South." *SSRN Electronic Journal* 1 (2): 93–115. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3462255>.
- Fukuyama, Francis. 1989. "Tarihin Sonu Mu?" *National Interest*, no. Yaz. https://panel.kku.edu.tr/Content/sosyoloji/Gelisim/Francis_Fukuyama-The_End_of_History.pdf.
- Gazete Duvar. 2020. "ABD'nin Eski Suriye Temsilcisi Jeffrey: Erdoğan Ona Dışlerinizi Gösterene Dek Geri Adım Atmaz." Gazete Duvar. 2020. <https://www.gazeteduvar.com.tr/abd-nin-eski-suriye-temsilcisi-jeffrey-erdogan-ona-dislerinizi-gosterene-dek-geri-adim-atmaz-haber-1506925>.
- Haldun, İbn-i. 2004. *Mukaddime*. Vol. 1. Yeni Şafak. <http://library1.nida.ac.th/termpaper6/sd/2554/19755.pdf>.
- Hess, Maximilian. 2020. "The Realist Victory in Nagorno Karabakh." Foreign Policy Research Institute. 2020.
- Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster.
- Hürriyet. 2002. "Dışişleri Bakanı Cem: AB İki Büyük Hedeften Biri." Hürriyet. 2002. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/disisleri-bakani-cem-ab-iki-buyuk-hedeften-biri-70786>.
- Ikenberry, G. John. 2002. "America's Imperial Ambition." *Foreign Affairs* 81 (5): 44. <https://doi.org/10.2307/20033268>.
- — —. 2013. "The Liberal International Order and Its Discontents." In *After Liberalism?*, 91–102. London: Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9781137303769_6.
- — —. 2018. "The End of Liberal International Order?" *International Affairs* 94 (1): 7–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>.
- JFQ Forum. 1995. "The Greater Middle East." *Joint Force Quarterly*, no. Autumn.

- Kaplan, Robert D. 2018. *The Return of Marco Polo's World: War, Strategy, and American Interests in the Twenty-First Century*. Random House.
- Macshane, Denis. 2020. "Turkey Is the Biggest Threat to Europe Today, and the Greeks Need Our Help." *Independent*, 2020.
- Mayer, Sebastian. 2011. "Embedded Politics, Growing Informalization? How NATO and the EU Transform Provision of External Security." *Contemporary Security Policy* 32 (2): 308–33. <https://doi.org/10.1080/13523260.2011.590356>.
- McFaul, Michael. 2004. "The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World." In *After the Collapse of Communism*, 9:58–95. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511751769.003>.
- Minchev, Ognian. 2006. "The Case of Turkey in the EU." IRIS Strategic Papers Collection.
- Nye, Joseph S. 2005. *Yumuşak Güç*. Elips Kitap.
- Orsi, Roberto. 2014. "Order and Change in Global Politics: Assessing the 'Return of Geopolitics.'"
- Özdoğan, Mücahit. 2019. "Realizm Ne Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi." *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 8 (1): 1–24. <https://doi.org/10.28956/gbd.562934>.
- Phillips, David L. 2005. *Unsilencing the Past: Track-Two Diplomacy and Turkish-Armenian Reconciliation*. Berghahn Books.
- Pierini, Marc. 2020. "How Far Can Turkey Challenge NATO and the EU in 2020?" https://carnegieendowment.org/files/Pierini_Turkey.pdf.
- Rose, Gideon. 1998. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics* 51 (1): 144–72. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814>.
- Schweller, Randall L. 1998. *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*. Columbia University Press.
- Šiška, Martin. 2020. "To What Extent Is Turkey a Direct Threat to Europe." *Czech Army & Defence Magazine*, 2020.
- Snyder, Jack. 2009. "One World, Rival Theories." *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2009/10/26/one-world-rival-theories/>.
- Szuba, Jared. 2020. "Outgoing Syria Envoy Reflects on Turkey, the Kurds and What Everyone Got Wrong." *Al-Monitor*. 2020. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/12/trump-syria-envoy-jeffrey-mideast-policy-turkey-erdogan.html>.
- TC Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. 2020. "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi." TC Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi. 2020. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html.
- Techau, Jan. 2019. "Why the EU Can't Do Security and Defence." *Euobserver*. 2019. <https://euobserver.com/opinion/146369>.

- Theophylactou, Demetrios A. 2012. "Geopolitics, Turkey's EU Accession Course and Cyprus: Power Balances and 'Soft Power' Calculations." *Journal of Southeast European and Black Sea* 12 (1): 97–114. <https://doi.org/10.1080/14683857.2012.662346>.
- Trofimov, Yaroslav, and Laurence Norman. 2020. "European Unity Is Tested by Threats From Russia, Turkey." *The Wall Street Journal*, 2020. <https://www.wsj.com/articles/european-unity-is-tested-by-threats-from-russia-turkey-11604316401>.
- Yılmaz, Eren Alper, and Ahmet Akbulut. 2016. "Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü Ulus-Devletler Güçleniyor Mu? The Role Of The Nation-States In Globalization Process Do The Nation States Gain Power?" *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8 (16): 71. <https://doi.org/10.20875/sb.47221>.
- Zakaria, Fareed. 1998. *From Wealth to Power*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvzcz5bq>.

© 2020. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).